

Na primjeru umjetničkog projekta u javnom prostoru **Garden Service** u ovom ćemo tekstu propitati mogućnosti i zapreke praksama djelovanja (agency). Projekt **Garden Service** producirala je umjetnička institucija **Common Guild** u Edinburghu za izložbu **Jardins Publics** u okviru **Edinburgh International Festivala** u ljeto 2007. Projekt se temelji na sudjelovanju zajednice i komunikaciji – uključujući rješavanje sukoba kao i građenje partnerstava – između različitih aktera, od institucija, udruženja do individualnih lokalnih stanovnika.

Izgradile smo privremeni vrt na javnoj parceli u dvorištu zajedno sa stanarima socijalnog stanovanja i članovima stambenog udruženja. Krenule smo od zajedničkog istraživanja zatečene urbane situacije u centru Edinburgha. Prikupljanje informacija i kritička analiza specifične prostorne situacije, njene društvene, ekonomske i političke dinamike, kao i svakodnevne prakse bile su sastavnim dijelom našeg projekta. Participativni proces temeljio se na pitanjima što, kako i od koga je pribavljena informacija, što je rezultiralo ne samo analitičkom kritikom, već je prije svega stvorilo prijedlog za promjenu. Preporučujemo da prakse djelovanja (agency) počnu onkraj intelektualne anticipacije. One su ukorijenjene u djelovanju. U tim akcijama su umjetnik, urbanist, aktivist i svi angažirani uključeni i povezani profesionalno, a djeluju kao građani.

Na projektu *Garden Service* radile smo otprilike pola godine, često navraćajući u Edinburgh radi prikupljanja informacija i stvaranja kontakata. Već smo se u ranoj fazi odlučile usmjeriti na osebniju situaciju miješanih javnih i privatnih područja tik uz Royal Mile. Royal Mile je jedna od najslavnijih turističkih destinacija u Edinburghu, a vodi od dvorca do novoizgrađenog parlamenta. U ograđena područja može se pristupiti kroz male ulaze s glavne ceste. Ova prostorna situacija stvara svojevrsni *backstage*, u kojem se glumci pripremaju za nastup na glavnoj sceni – ulici. Prostori poput Chessels Court, lokacije našeg projekta, su odijeljeni, ali i povezani s Royal Mile. Često ih posjećuju ne samo stanari, već i lokalci i turisti kad se odmaraju ili ručaju dalje od glavne prometnice. Ova situacija mnogostrukih upotreba od strane različitih grupa, *insajdera* kao i *outsajdera*, povod je različitim sukobima oko pitanja ostavljenog smeća i buke.

U Chessels Courtu neke zgrade pripadaju stambenom udruženju čiji članovi posjeduju svoje vlastite stanove, a druge zgrade sadrže socijalne stanove na unajmljivanje. Prije nekoliko godina stambeno udruženje je kupilo javni dio Chessels Courta, prolaz uz jednu od njihovih zgrada, ogradilo ga i preuredilo u vrt, tako ga odijelivši iz javne sfere. Najmoprimci socijalnih stanova nemaju načina da kupe javne dijelove terena; unatoč tome upravo je stanar socijal-

nog stanovanja započeo, vrlo plašno i ilegalno, obrađivati vrt na javnom mjestu, kad smo odlučile raditi s Chessels Courtom. Vrtlarske savjete dobio je od gospode iz stambenog udruženja koja je bila uključena u izgradnju prvog vrta koji sad pripada stambenom udruženju. Usprkos postojećim klasnim razlikama među različitim grupama u Chessels Courtu ovdje se dogodilo partnerstvo kroz dvije stambene grupe i jaka želja da se stvari uzmu u svoje ruke i da se napravi razlika.

S projektom *Garden Service* uselili smo se u već postojeće aktivnosti. Pozvali smo susjedstvo na javnu raspravu u obližnju općinsku dvoranu da vidi-mo ima li još stanara koji bi se uključili u transformaciju javnih prostora na njihovim terenima. Otkrile smo sukobe među različitim grupama, poput suprotnih stajališta o dizajnu i sigurnosnim pitanjima. Zajedno sa stanarima otvorili smo diskusiju o privatnoj brizi o javnim prostorima. Postavljajući pitanje legalne-ilegalne situacije vrtlarenja na javnom zemljištu nadležnim organima tražili smo dozvolu da izgradimo vrt u Chessels Courtu. Nakon početnog odbijanja i nešto pregovaranja dobili smo dozvolu za privremeni vrt za vrijeme trajanja izložbe. Tijekom faze planiranja i instaliranja koja je uslijedila našu smo ulogu shvatile kao ulogu posrednika u procesu samoorganizacije. Naš je program bio podrška i pružavanje transformacije mjesta i zamjene njegova identiteta s obzirom na različite slojeve društvenih i pravnih odnosa, a koje ćemo ovdje raspraviti u odnosu na participaciju, agonističku pluralnost, prisvajanje prostora te izvođenje i performativnost, koristeći pojmove i koncepte Patricka Geddesa, Chantal Mouffe, Henri Lefebvrea i Judith Butler.

Prostorni pregovori

Garden Service inspiriran je djelom biologa i urbanista Patricka Geddesa (1854 – 1932), nekadašnjeg stanara Royal Milea. Geddes je projektirao mrežu od 75 vrtova, a nekolicina ih je podignuta na različitim zemljištima duž Royal Milea na prijelazu 19/20.st.⁰¹ Geddes je bio čvrst zagovornik vrijednosti vrtova kao društvenih mjesta i vrtlarenja kao vremena utrošenog za opće dobro. Bio je anarhist, prijatelj-

vao s anarho-geografima Peterom Kropotkinom i Eliséom Reclusom s kojima je dijelio ideje o društvu temeljenom na prirodnim principima evolucije. Umjesto progressa kroz *natjecanje*, kakav nalazimo u stajalištima društvenih darvinista i liberalnih ekonomista toga vremena, svijet prirode i svijet društva mogu se razvijati samo *suradnjom*. Iako je u prvi plan stavljao urbano planiranje kao povod za suradnju temeljenu na principima radikalne demokracije i participacije, Geddes je odbacivao sustav predstavničke demokracije jer je strahovao da će se s različitim političkim strankama društvo raspasti na različite konkurentne grupe. Iz Geddesovog društvenog koncepta začudno izostaje ono političko, kako ga shvaća politička teoretičarka Chantal Mouffe: mogućnost “dimenzije antagonizma koja je inherentna ljudskim odnosima”. Mouffe razlikuje ‘političko’ od ‘politike’ koja “označava set praksi, diskurza i institucija koje teže uspostavljanju određenog poretka i organizaciji ljudske koegzistencije u uvjetima koji su uvijek potencijalno konfliktni jer su pogođeni dimenzijom “političkog”.⁰²

Negirajući konflikt Geddesova se *politika* zbiva u formi objedinjavajućih praksi vrtlarenja i u teoriji urbanog planiranja – jer zapravo nikad nije imao priliku da je testira. Vrtlarenje i urbano planiranje izražavaju i vođeni su direktnim akcijama čitavog susjedstva i zajedničkim estetskim iskustvima prirode i umjetnosti kroz šetnje, izložbe i inscenacije ili izvedbe. Iako se Geddesove koncepcije dobrog društva temelje na kolektivnim kulturnim iskustvima, procesima kojima se društvo emocionalno povezuje i reprezentira, a koji se u velikoj mjeri događaju u javnom prostoru, nema ni spomenu ili prostora za (klasnu) brobu, konflikt ili antagonizam, kao što bi se moglo očekivati. U Geddesovim konstrukcijama društva ima radikalnih misli, kao što je isticanje zajedničkih *praksi* i kolektivno djelovanje, koji bi se mogle opisati kao oblik ovlaštenog, odgovornog i angažiranog, pa i strastvenog, građanstva. Problematično je to što ih nikada nije razvio iznad pukog idealističkog narativa i što je odabrao da zanemari tenzije koje bi se mogle pojaviti u procesi-

ma kolektivnog djelovanja u javnoj sferi. Jer u anarhističkom Geddesovom javnom prostoru nema konflikta, nema legalnih granica, pravila ili regulacija kojima se treba povinovati, prostor oblikuju i određuju prirodne granice i svakodnevna kultura. Preuzele smo ovu nerazvijenu misao nit. Projekt *Garden Service* otkriva mogućnosti i probleme samoproduzvedenih aktivnosti. S jedne strane pokazuje otvore, a s druge upućuje i na ograničenja, kad se izazove tijelo legalnih regulacija koje je u prvom redu ustanovljeno kako bi štitilo javni prostor.

U *Proizvodnji prostora* Henri Lefebvre upućuje na sljedeću paradoksalnu situaciju: kako bi se zaštitio javni prostor, i pojedinci u njemu, prostorom vladaju pravila i regulacije. Situacija stvorena kako bi se spriječilo povrjeđivanje uvijek se imanentno gradi na sili koja ograničava korištenje toga prostora. Nasuprot ovoj apstrakciji prostora Lefebvre ističe aktivnost koja formira društvene prostore – *prisvajanje* prostora. U praksi ovo znači da uvijek postoji prostorni sukob između dominacije i prisvajanja, kao i u slučaju ilegalnog ili gerilskog vrtlarenja.⁰³ S jedne strane, država i njeni zakoni nikada ne mogu u potpunosti kontrolirati javni prostor od prisvajanja, s druge strane tom prostoru uvijek prijete represije. No Lefebvreu je važan spomenuti društveni prostor, dakle prisvojeni prostor koji otvara mogućnost kontrakulture ili kontraprostora jer može pružiti alternativu postojećoj situaciji.⁰⁴ To nije da-leko od Geddesovih prijedloga za kolektivno djelovanje, iako Geddes prostori i mjesto ne smatra produktom političke borbe ili opozicije javno/privatno

kao Lefebvre, već ih vidi oblikovane i određene prirodnim značajkama koje prirodno razvijaju kulturne konvencije. Nasuprot svakom esencijalizmu te vrste, Lefebvre sukobe razmatra u marksističkim terminima, kao kvalitete, a ne kao problem. Društvo stvara utopijski potencijal koji se može opisati samo pomoću kontradikcija između mogućeg i nemogućeg.

U projektu *Garden Service* tražili smo od vlasti dozvolu za izgradnju vrta na javnom zemljištu koje je već bilo u transformaciji. Takozvanu ‘opservacijsku platformu’, nekoć institucionalno zelenilo koje je 1980-ih zabetonirano,

trebalo je nanovo postaviti, sada kao vrt. Najprije je naš zahtjev bio odbijen uz napomenu da bi izgradnjom vrta platforma mogla pretrpjeti strukturalne probleme. Nakon dokazivanja da je tamo nekoć već bio vrt i nekoliko rasprava dobili smo privremenu dozvolu za vrijeme trajanja izložbe.

Iz konstruktivističke perspektive zakon se uvijek usmjerava prema mjerama koje ograničavaju kompleksnost života. Ovo omogućava odluke orijentirane na opća pravila i u totalitarnom diskursu. Stoga s jedne strane zakon ne uspijeva uzeti u obzir kompleksnost društvenih činjenica – uključujući i

odgovornost. Nakon otvorenja vrta uslijedila je serija nedjeljnih razgovora uz čaj s vrtoljupcima i stručnjacima, koja se oglašavala na stablu u vrtu.⁰⁹

Umjetnička praksa kao praksa djelovanja (agency)

Garden Service je participativni umjetnički projekt kojeg čini proces pregovaranja sa sudionicima i vlastima, a ne vrt kao objekt po sebi. Što ovo znači za praksu djelovanja (agency)? Prema povjesničaru umjetnosti i kritičaru Grant H. Kesteru društveno angažirane i kritičke umjetničke prakse 1960-ih i 1970-ih “često se usredotočuju na internu kritiku umjetničkog djela, [koju šire] na set pozitivnih praksi usmjerenih ka svijetu izvan galerijskih zidova, povezujući nove forme intersubjektivnog iskustva s društvenim ili političkim aktivizmom”.¹⁰ Otada su se razvile različite druge prakse koje primjenjuju koncepte u nastojanju da dosegnu umjetničku produkciju u kojoj umjetničko djelo kao fizički objekt nije nužno u središtu, već je zamijenjeno aktivnošću koja poziva na participaciju imaginarnu zajednicu.¹¹ Pokušaje da se uokvire *društveno angažirane umjetničke prakse* nalazimo u ‘konektivnoj estetici’ Suzy Gablik, ‘novom žanru javne umjetnosti’ Susan Lacy, ‘relacijskoj estetici’ Nicolasa Bourriauda, ‘dijaloškoj umjetnosti’ Granta Kestera te u tzv. ‘kontekstualnoj umjetnosti’ i

Meike Schalk & Apolonija Šušteršič

‘umjetnosti zajednice’. Umjetnički projekti koji se temelje na društvenim procesima radije negoli na estetskim objektima i koji traže participaciju publike doveli su u pitanje okvir tradicionalnih izložbi. S njima je došao i val institucionalne kritike.

Što nam znače svi ovi pojmovi? Zajednički nazivnik za ove suvremenije tendencije može se naći u brizi za specifične društveno-političke identitete sudionika i mjesta.¹² Pojedine suvremene umjetničke prakse razvile su kritičko preispitivanje prostorne problematike.¹³ Projekte su konceptualizirale najčešće na temelju različitih formi akcijskog istraživanja i participacije javnosti kako bi propitali uobičajenu pasivnost, ne-aktivnost ili strogo regulirano ponašanje u procesu planiranja. Njihov suradnički, savjetodavni pristup ima duboke i složene korijene u povijesti *community arta* i kulturnog aktivizma. Ove su prakse najčešće interdisciplinarne. Pozivajući na suradnju ili su ih već složili profesionalci različitih znanja i iskustava, praktičari i teoretičari. Često ih se naziva prostornim praksama što označava i kritičku analizu prostornih odnosa i različite oblike intervencionističkih strategija koje osmišljavaju profesionalci i ne-stručnjaci. Postavljaju pitanje zajednice, a djeluju kao agencija.

Kao što je već spomenuto, ‘participacija’ je postala ključna riječ i strategija za funkcioniranje različitih prostornih praksi. Mogli bismo opisati mnoge načine funkcioniranja i varijacije socijalne interakcije u odnosu na pojam participacije od uključivanja javnosti u raspravu putem tradicionalnih izložbi ili drugih oblika objavljivanja do direktnog pozivanja u suradničke kreativne procese koji uspostavljaju dijalog. U projektu *Garden Service* uputili smo se na participaciju već tijekom istraživanja. Susreti i razgovori sa stanarima Chessels Courta i drugima u vezi s našim projektom stvorili su specifičnu situaciju u kojoj je došlo do razmjene znanja i informacija kroz ne-pedagoške, dakle ne-hijerarhijske procese, većinom kroz razgovore, sastanke i intervjuje jedan na jedan.

Oblik ‘direktna participacije’ kao što je to slučaj u radionici je dalje u procesu uključivao stanovnike u produkciju i stvarao prostor za individual-

nu kreativnost i dijalog u zajednici. Takav oblik participacije svim je sudionicima pružio osjećaj moći da promijene ono što se činilo teškim, pa i nemoćnim, i da pokažu tu promjenu. Odnos opisan kao participacija mogao bi stvoriti uvjete za konstruktivan demokratski razvoj u urbanom planiranju, nešto poput “agonističke pluralnosti” Chantal Mouffe. (...)

Poradi svoje privremenosti format umjetničke izložbe čini nam se posebno korisnim za projekte u zajednici jer – ako su uspješni – obično ih preuzme i nastavi organizacija, grupa ili pojedinac. Projekt *Garden Service* izgradio je platformu za različito, ponekad i suprotstavljeno mišljenje koja je omogućila dijalog među različitim grupama sudionika, gradskim vlastima i medijima. Sukobi su se pojavili posebno oko pitanja treba li postaviti vrata na ulazu u novi vrt kako bi se zapriječilo pristup beskućnicima. I inscenacija zabave također je naišla na otpor kod nekolicine stanovnika koji su se pobojali da će previše stranaca navaliti na “njihov” teren. Na koncu zabava se dogodila uz nadmoćnu podršku.

Vrt je javni izraz privatne brige i dijeljena korist – javna zelena površina koju su oblikovali i za koju se brinu privatni ljubitelji vrtova. Primjer otvara pitanja o osiguranju i upotrebi zajedničkih prostora u samom centru grada. (...) Privremeni vrt koji je trebao nestati nakon završetka izložbe razvio se dalje. Ušao je u novu fazu. Stanari Chessels Courta nastavili su projekt i dobili stalnu dozvolu. Uklonili su posude i betonske ploče te posadili biljke u pri-

¹¹ Vidi Lucy Lippard, *Six Years: Dematerialization of the Art Object* (1973) i *Trajan Horses: Activist Art and Power* (1984)

¹² Alex Farquharson, citirano prema: *Nya relation- a- litterer – ett seminarium om kruxen med relationell och interaktiv konst*, programski opis seminara, 25.02.2006, IASPI, Stockholm

¹³ Na primjer: Ala Plastica u Buenos Airesu, Superflex u Danskoj, Huit Facettes u Senegal, Ne Pas Plier u Parizu, Ultra Red u LA, Temporary Practices u Chicagu, WochenKlausur u Beču...

⁰² Chantal Mouffe, *Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism*, Political Science Series 72, ur. Christine Neuhold i Gertrud Hafner (Vienna: Institute for Advanced Studies, 2000), str. 15, i Chantal Mouffe, *Politics and Passions. The stakes of democracy*, CDS Perspectives (London: Centre for the Studies of Democracy, 2002), str. 7

⁰³ Henri Lefebvre, *The Production of Space* (Oxford: Blackwell, 1991), preveo Donald Nicholson-Smith, str. 164-165, 343

⁰⁴ Ibid, str. 387, 349

⁰⁵ Susanne Baer, *Inexcitable Speech. Zum Rechtsverständnis postmoderner feministischer Positionen in Judith Butler's "Excitable Speech"*, u: *Kritische Differenzen – geteilte Perspektiven. Zum Verhältnis von Feminismus und Postmoderne*, ur. Antje Hornscheidt, Gabriele Jähnert, Annette Schlichter, (Opladen: Westdeutscher Verlag, 1998), str. 229-250), str. 276

⁰⁶ Judith Butler, *Excitable Speech. A Politics of the Performative* (London: Routledge, 1997), str. 65

⁰⁷ Baer (1998), str. 239

⁰⁸ Ibid, str. 244

⁰⁹ Velike zahvale prije svih svim predanim stanarima Chessels Courta: Jenny Mollison, našoj izvanrednoj vrtlari, Davidu Harveyu, stolaru, govornicima na nedjeljnim razgovorima uz čaj: Rolfu Roscheru, krajobraznom arhitektu, Greigu Robertsonu, Edinburgh Communities Backgreen Initiative, Sofia Leonard, Patrick Geddes Centre, Cockburn Association te Anne Jepsen, socijalnoj antropologinji, School of Social and Political Studies Sveučilišta u Edinburghu.

¹⁰ Grant H. Kester, *Conversation Pieces. Community + Communication in Modern Art* (Berkeley: University of California Press, 2004), str. 9